

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АВТОПСИХОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ЇХНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

У статті розкриваються зміст, складові та проблеми формування автопсихологічної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій у процесі їхньої професійної підготовки.

Ключові слова: майбутні фахівці з інформаційних технологій, автопсихологічна компетентність, професійна підготовка.

Наталія Николаевна Проскурка

**ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ АВТОПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО
ИНФОРМАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ В ПРОЦЕССЕ ИХ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ.**

Ключевые слова: будущие специалисты по информационным технологиям, автопсихологическая компетентность, профессиональная подготовка.

Nataliia Proskurka

**PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF AUTOPSYCHOLOGICAL
COMPETENCE FUTURE INFORMATION TECHNOLOGY PROFESSIONALS
DURING THEIR PROFESSIONAL TRAINING**

The paper reveals the content, components, problems of development of autopsychological competence future information technology professionals during their professional training.

Keywords: autopsychological competence, future information technology professionals, professional training

Постановка проблеми.

Сучасний етап соціально-економічного, інтелектуального розвитку суспільства дає значний поштовх до перенесення акцентів в освітній парадигмі з так званого «знаннєвого» елемента на «гуманістичний» або «особистісно-орієнтований». Згідно з таким підходом у центрі всього навчально-виховного процесу перебуває не стільки система знань, умінь і навичок, скільки особистість кожного майбутнього фахівця, пошук ефективних шляхів його всебічного та гармонійного розвитку.

Національна доктрина розвитку освіти зорієнтована на підготовку компетентного фахівця – професіонала, що зумовлює визначення фахової підготовки як процесу професійного становлення та особистісного розвитку особистості. Це стосується й фахівців, зайнятих в індустрії програмування як одній з найбільш перспективних і динамічних галузей світової та української економіки. Такі фахівці мусять забезпечувати ефективну організацію процесу створення ПЗ, реалізацію технологічних принципів промислового проектування програмних систем, розв'язання питань пошуку, опрацювання, передачі та захисту інформації, розробку WEB-сайтів, Internet-програм, систем Е-комерції та формування електронних баз даних. Випускники працюють програмістами, системними адміністраторами мереж, Internet-адміністраторами, WEB-дизайнерами та ін.

Попит на програмістів на ринку праці стабільно високий. Вимоги до таких фахівців залежать від потреб компанії: від базового знання найпопулярніших мов та середовищ програмування та вміння усунути несправність будь-якої оргтехніки. Надзвичайно потрібні також фахівці, які вміють адаптувати готові програми до потреб конкретної компанії. Постійно зростає потреба в професіоналах, здатних створити сайт і забезпечувати його технічну підтримку. В умовах світової фінансово-економічної кризи, підвищення рівня безробіття, найбільшим попитом користуються фахівці, які здатні забезпечити системний підхід до виконання своїх обов'язків, мають знання та навички у кількох суміжних галузях.

Отже, зміни, що відбуваються у всіх сферах сучасного суспільства, вимагають від сучасних фахівців з інформаційних технологій високих адаптивних здібностей, які в складних умовах часом мають навіть більше значення, ніж професійна компетентність. Відповідно йдеться про нові вимоги до професійної підготовки фахівців, коли актуальним стає формування нового типу особистості професіонала з наступними характеристиками: готовність до ризику, особистісна відповідальність за свої вчинки, здатність розраховувати, насамперед, на власні сили, бажання досягти успіху в професійній діяльності, вміння пристосовуватися до економічної кон'юнктури, ефективно діяти в соціально неоднорідних групах, забезпечуючи оптимальність самоорганізації життя та професійної діяльності. Це, в свою чергу, вимагає високого рівня психологічної, та, особливо, автопсихологічної компетентності фахівців.

Слід зазначити, що проблема психологічної компетентності загалом і автопсихологічної компетентності зокрема досліджувалася вітчизняними (О. Бондарчук, Л. Карамушка, П. Лушин, С. Максименко, В. Семиченко та ін.), російськими (О. Деркач, Н. Кузьміна, Л. Мітіна, А. Маркова, Т. Щербакова та ін.), зарубіжними (Р. Браун, Д. Макклеланд, Дж. Равен, Д. Шон та ін.) авторами в контексті вивчення особистості, детермінант успішності професійної діяльності, психології саморозвитку самоактуалізації, самоконтролю тощо.

Поняття автопсихологічної компетентності досліджено в різних аспектах: як автопсихологічна компетентність педагога (Н. Кузьміна); як розуміння особистістю себе і своєї професійної діяльності (Г. Метельский); як готовність і здатність до цілеспрямованої психічної роботи зі зміни особистісних рис і поведінкових характеристик (О. Деркач, А. Гусева, Ню Кузьміна, А. Ситников, Т. Єгорова); як базисна професійна характеристика спеціаліста будь-якого профілю та структурний елемент розвиненої і такої, що само реалізується, особистості (О. Деркач, Л. Степнова).

У цих працях показано, що автопсихологічна компетентність є базисною професійною характеристикою особистості не тільки педагога, психолога або спеціаліста іншого профілю, але й структурним елементом будь-якої розвиненої й такої, що самоактуалізується, особистості. Водночас, автопсихологічна некомпетентність як незнання своїх можливостей і здатностей, відсутність алгоритмів саморозвитку і дефіцит впевненості в собі веде до блокування творчих сил, перешкоджає ефективній самореалізації особистості в професії та у більш широкому контексті власної життєдіяльності.

Особливої уваги набуває зазначена проблема для майбутніх фахівців з інформаційних технологій. Проблемі впливу інформаційних та комп'ютерних технологій на особистість приділяли увагу багато дослідників. Так, зокрема, досліджувались такі аспекти: особливості інформаційного суспільства (Д. Белл, М. Кастельс, Н. Луман); комунікація в середовищі нових інформаційних технологій (М. Постер, Е. Рейд, Дж. Сулер); особливості мислення, емоційної сфери, які формуються в процесі тривалої взаємодії з комп'ютером (М. Абрамов, О. Брушлинський); структура розумової діяльності людини в умовах автоматизації (Х. Баррет, Л. Гур'єва, М. Смульсон, Дж. Хассет); психологічні проблеми та наслідки комп'ютеризації (Ю. Бабаєва, А. Войскунський, А. Гольдберг, Д. Грінфільд, К. Янг) та інші [6].

У результаті констатовано, що, в силу специфіки професійної діяльності фахівців з комп'ютерних технологій, вони часто характеризуються інтровертованістю, підвищеною тривожністю, наслідком чого є труднощі в соціальних контактах і самореалізація у різних сферах життєдіяльності.

Відповідно актуалізується проблема формування їхньої автопсихологічної компетентності як однієї з головних психологічних умов актуалізації потенційних можливостей особистості, що дозволяє мобілізувати ресурси для продуктивного вирішення професійних завдань у стандартних та екстремальних ситуаціях. Важливо при цьому визначити зміст і складові

автопсихологічної компетентності фахівців з інформаційних технологій, а також проблеми її формування в процесі професійної підготовки, що й визначило мету нашої роботи.

Виклад основного матеріалу.

Можливість формування та розвитку автопсихологічної компетентності пов'язана з дослідженням здатності людини вийти за межі власної діяльності для її оцінки, аналізу, коректування і організації, тому в процесі формування автопсихологічної компетентності найважливіше місце займають механізми саморозвитку особистості як суб'єкта діяльності та саморегуляції діяльності.

Як визначає Л. Степанова [2] автопсихологічна компетентність складається з вміння, спрямованого на:

- самодіагностику (комплекс навичок самоаналізу, самооцінки, самовизначення, самосвідомості, самоконтролю);
- самокорекцію (включає використання технік вирішення особистих проблем - зняття стресів, комплексів, позбавлення від шкідливих звичок; технік, що змінюють внутрішній психічний стан-саморегуляція, самонавіювання, зняття болю і методи контролю функцій організму, самопереконавання, самогіпноз);
- саморозвиток (припускає володіння техніками зміни особистісних рис, самопрограмування);
- самомотивування (формування і прийняття образів досягнення, постановка задач, ресурсне підкріплення власних дій);
- ефективну роботу з інформацією (швидке читання, розвиток пам'яті, освоєння технік переробки та аналізу інформації);
- психолінгвістичну компетентність (всі види робіт із текстом, формулювання контекстно-адекватних фраз, розуміння прихованого значення фраз, цілеспрямоване використання мови, робота з модальними операторами).

Загалом автопсихологічна компетентність фахівця розглядається як особистісна властивість, здатна стимулювати саморозвиток, самовиховання, стимулювання професійної активності особистості. Вона дає можливість правильно використовувати психологічні знання, досвід, усвідомлювати та розвивати власні особистісні якості, зберігати самоконтроль і перебудовувати свою діяльність в залежності від зміни умов.

Отже, *автопсихологічна компетентність* визначає здатність майбутнього фахівця з інформаційних технологій до професійного та особистісного розвитку за рахунок активізації особистісних ресурсів, рефлексії власних можливостей на основі самодіагностики, особистісної саморегуляції та самоконтролю, створення індивідуальної системи способів і прийомів психологічної самопідтримки у процесі самовдосконалення.

Виходячи з концептуальних поглядів О.Бондарчук [7] щодо змісту і складових автопсихологічної компетентності, до *структури автопсихологічної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій*, на наш погляд, можна віднести: ціннісно-смісловий, мотиваційний, операційно-регулятивний, когнітивний та особистісний, компоненти.

Ціннісно–смісловий компонент автопсихологічної компетентності фахівця з інформаційних технологій містить світоглядні установки (смісоложиттєві та ціннісні орієнтації), що виражають ціннісне ставлення до самопізнання та саморозвитку майбутнього фахівця у процесі професійного навчання у ВНЗ, забезпечують прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, самоактуалізації в майбутній професії.

Мотиваційний компонент автопсихологічної компетентності фахівця з інформаційних технологій містить сукупність мотивів, які спрямовують його на усвідомлене активне опанування свого внутрішнього світу й особливостей психологічних процесів та явищ, що мають відношення до ефективного здійснення навчальних та майбутніх професійних функцій, впливають на професійний та особистісний розвиток. До таких мотивів можна віднести

прагнення майбутніх фахівців з інформаційних технологій до саморегуляції та самоконтролю, самовдосконалення, до пізнання власних особистісних якостей і їх впливу на навчальну діяльність, прагнення здобути психологічні знання, щоби на їх основі забезпечити реалізацію свого творчого потенціалу, самореалізацію у професійній діяльності тощо.

Когнітивний компонент автопсихологічної компетентності містить сукупність знань майбутніх фахівців з інформаційних технологій про зміст і показники автопсихологічної компетентності загалом і особистісного розвитку зокрема, вплив автопсихологічної компетентності на ефективність навчальної та майбутньої професійної діяльності, психологічно обґрунтовані шляхи та засоби вдосконалення автопсихологічної компетентності та власного особистісного розвитку.

Ця складова характеризує обізнаність фахівця з інформаційних технологій щодо способів професійного самовдосконалення, сильних і слабких сторін власної особистості та професійної діяльності, про те, що і як потрібно зробити по відношенню до самого себе, щоби підвищити якість своєї праці та забезпечити самореалізацію особистісного потенціалу.

Операційно-регулятивний компонент автопсихологічної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій містить набір умінь і навичок, що забезпечують їхній особистісний розвиток та професійне вдосконалення на основі самодіагностики, особистісної саморегуляції та самовдосконалення, високої самоефективності тощо.

Особистісна складова містить сукупність особистісних характеристик, що забезпечують здатність особистості до саморозвитку та професійного вдосконалення. Найважливіше місце серед них займає рефлексивність майбутнього фахівця з інформаційних технологій, з чим погоджуються як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники [7; 8; 9 та ін.]. Важливе значення мають також адекватна самооцінка, що поєднується з високим рівнем самоприйняття та самоповаги [2].

У разі недостатнього розвитку цих складових фахівець характеризується автопсихологічною некомпетентністю, показниками якої є: завищена самооцінка, надмірна самовпевненість, в тому числі, абсолютна впевненість у правильності своїх вчинків, невірне (частіше завищене) уявлення про свої можливості, небажання самореалізовуватися та саморозвиватися, позиція «так простіше», не критичність, відсутність навичок позитивного сприйняття інформації про себе, небажання приймати негативну інформацію на свій рахунок і змінювати усталену думку про себе, надмірна вразливість тощо [4].

За результатами теоретичного аналізу літератури та практики підготовки й професійної діяльності фахівців інформаційних технологій можна виокремити декілька рівнів аналізу проблеми формування їхньої автопсихологічної компетентності.

Це, по-перше, *рівень професійної спільноти*, на якому йдеться про практично повну відсутність у професійному середовищі фахівців з інформаційних технологій норм і цінностей розвитку автопсихологічної компетентності, зосередженість на відпрацюванні суто професійних умінь і навичок у системі «людина – комп'ютер». Це, з одного боку, сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, діловій спрямованості, формуванню системного мислення, а з іншого – алгоритмізації та стереотипізації мислення, знеціненню ролі почуттів, відмежуванню від інших, оскільки частіше використовується спілкування опосередковане комп'ютером і, відповідно, проблемам професійного та міжособистісного спілкування [6].

По-друге, йдеться про проблеми формування автопсихологічної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій на *рівні професійної підготовки*. Насамперед, щодо організації навчального процесу слід відзначити:

- малу кількість годин на вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, у межах яких найбільш доцільно ініціювати формування автопсихологічної компетентності фахівців;

- відсутність у програмі дисциплін психолого-педагогічного циклу спеціальних тем, що сприяли б розвитку автопсихологічної компетентності;

- репродуктивний, відтворювальний рівень вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, малу кількість практичних занять і практичну відсутність тренінгів у програмі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Слід також відзначити недоліки організаційно-методичного рівня підготовки:

- неготовність викладачів ВНЗ до сприяння розвитку автопсихологічної компетентності;

- недостатній рівень розвитку автопсихологічної компетентності досить значної частини самих викладачів, в тому числі, недостатній рівень розвитку у викладачів професійної рефлексії [3]; недостатній рівень розвитку у викладачів комунікативної толерантності [5] та ін.

Можна також виокремити проблеми формування автопсихологічної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій на *індивідуально-психологічному рівні* через вплив норм професійної спільноти та специфіки майбутньої професійної діяльності на особистість майбутнього фахівця. Зокрема, йдеться про:

- недостатній рівень розвитку комунікативної компетентності;
- низьку мотивацію до пізнання власних особистісних особливостей;
- низькій рівень пізнавальної активності щодо опанування гуманітарних дисциплін.

Слід зауважити, що розв'язання вищесказаних проблем утруднюється через ряд гострих проблем, що породжені чисельними суперечностями, зокрема, суперечностями між справжнім значенням професійної освіти в життєдіяльності людини, і тим, як визначають це значення офіційні документи, і відповідно, як вони реалізуються на практиці; між прагненням реалізувати духовні цінності (вільне волевиявлення, гуманізм) в діяльності ВНЗ і реаліями сьогодення. До об'єктивних факторів можна віднести:

соціально-економічні й політичні реалії сьогодення, зокрема, несприятливе економічне становище країни, що веде до недостатнього фінансування освіти; політичні зміни, які часто супроводжуються кардинальними змінами кадрового складу в системі освіти; відсутність єдиного концептуального підходу до системи вищої освіти, невирішеності проблеми державного стимулювання професійного зростання викладачів ВНЗ, що стимулювало б спрямованість викладачів не тільки на передачу фахових знань, умінь, навичок, а й створення умов розвитку психологічної та автопсихологічної компетентності; недостатній рівень науково-методичного забезпечення ВНЗ недостатню розвиненість психологічної служби в системі ВНЗ тощо [7].

Висновки

Автопсихологічна компетентність майбутніх фахівців з інформаційних технологій являє собою здатність до професійного та особистісного розвитку за рахунок активізації особистісних ресурсів, рефлексії власних можливостей та їх розвитку. У структурі автопсихологічної компетентності виокремлено: ціннісно-смісловий, мотиваційний, когнітивний, особистісний, операційно-регулятивний компоненти.

Визначено проблеми формування автопсихологічної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій 1) на рівні професійної спільноти (практично повну відсутність у професійному середовищі фахівців з інформаційних технологій норм і цінностей розвитку автопсихологічної компетентності); 2) на рівні професійної підготовки (малу кількість годин на вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, у межах яких найбільш доцільно ініціювати формування автопсихологічної компетентності фахівців, недостатній рівень автопсихологічної компетентності значної частини викладачів ВНЗ); 3) на індивідуально-психологічному рівні (недостатній рівень розвитку комунікативної компетентності; низьку мотивацію до пізнання власних особистісних особливостей; низькій рівень пізнавальної активності щодо опанування гуманітарних дисциплін та ін.).

Розв'язання зазначених проблем можливо в умовах спеціально організованої роботи щодо розвитку аутопсихологічної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій у процесі їхньої професійної підготовки у ВНЗ.

Література

1. Аболина Н.С. Формирование аутокомпетентности студентов в процессе интенсивной групповой подготовки: автореферат дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. С. Аболина. – Екатеринбург, 2005. – 19 с.

2. Деркач А. А. Развитие аутопсихологической компетентности государственных служащих/ А. А. Деркач, Л. А. Степанова. – М. : Изд-во РАГС, 2003. – 297 с.

3. Марусинець М. М. Система формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів: монографія / М. М. Марусинець. – Черкаси, 2012. – 364 с.

4. Паевская Н. Е. Социально-психологические механизмы развития аутопсихологической компетентности государственных служащих: автореферат дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук: спец.19.00.13;19.00.05 « Психология развития, акмеология» / Н.Е.Паевская. – М.: 2009. –28 с.

5. Скок А. Г. Соціально-психологічні умови формування комунікативної толерантності у викладача вищого навчального закладу: автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.05 / А. Г. Скок ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України: К., 2007. — 19 с.

6. Ткачишина О. Р. Особливості соціально-психологічної адаптації майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій: автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.05 / О. Р. Ткачишина; Інститут соціальної та політичної психології АПН України. — К., 2008. — 18с.

7. Формування психологічної компетентності керівників освітніх організацій в умовах післядипломної педагогічної освіти: наук.-метод. посіб./ [О. І. Бондарчук, Л. М. Карамушка, О. В. Брюховецька та ін.; за наук. ред. О. І. Бондарчук]. – К. : Наук. світ, 2012. – 190с.

8. Shon D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think In Action / Donald A. Shon. – Basic Books, 1983. – 384 p.

9. Spencer L. M. Competence at work: models for superior performance / L.M. Spencer, S. M. Spencer. – New York : John Wiley, 1993. – 384 p.